

ANNA ZAPOLSKA

DENARY RZYMSKIE ZNAJADOWANE W KONTEKSTACH WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH NA ZIEMIACH POLSKICH

Zjawisko wystąpienia denarów rzymskich w kontekstach datowanych na wczesne średniowiecze zaobserwowane zostało po raz pierwszy przez niemieckich archeologów i numizmatyków na początku XX w.¹ Dysponowano wówczas wiadomościami o licznych znaleziskach skarbów wczesnośredniowiecznych, wśród których zdarzały się depozyty zawierające monety rzymskie [R. Beltz 1927, s. 151–206]. Wszyscy byli zdania, że denary rzymskie zostały znalezione powtórnie we wczesnym średniowieczu, ponownie włączone do obiegu a następnie stezauryzowane. Dopiero rok 1958 przyniósł pełniejszą analizę tego zagadnienia w postaci artykułu R. Kiersnowskiego. Badacz ten zwrócił uwagę jedynie na denary rzymskie występujące w skarbach, pomijając inne konteksty archeologiczne — cmentarzyska, grody i osady. Uznał, że monety te napłynęły w starożytności bezpośrednio na ziemię Polski, gdzie zostały znalezione przypadkowo we wczesnym średniowieczu. Tezy swojej nie poparł jednak analizą porównawczą materiału numizmatycznego i archeologicznego [R. Kiersnowski 1958, s. 5–14]. W latach pięćdziesiątych nie dostrzegano również analogicznego zjawiska — występowania denarów rzymskich w późniejszych kontekstach — w okresie wędrówek ludów.

Większość denarów rzymskich pochodzących z kontekstów wczesnośredniowiecznych zarejestrowana została w skarbach (tabela 1), co spowodowane było ich masowym odkrywaniem podczas prac rolnych. Pozostałe monety znajdowano w trakcie badań wykopaliskowych. Najwięcej denarów rzymskich pochodzi z Pomorza² — 23 monety, następnie z Wielkopolski — 21, Śląska — 8, Małopolski

¹ Po raz pierwszy opisane w 1902 r. przez H. Schumana, następnie przez K. Reglinga i R. Beltza. W optyce badaczy polskich znalazło się w 1930 r., kiedy to powstała syntetyczna praca ks. W. Łęgi, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk* (Toruń 1930), w której autor notuje znaleziska skarbów wczesnośredniowiecznych z denarami rzymskimi.

² Nazwy te odnoszą się do krain geograficznych.

— 7, Mazowska — 6 i 2 egzemplarze z terenów Warmii i Mazur. Pośród nich dominują denary z I i II w., ze szczególną reprezentacją emisji Antonina Piusa i Marka Aureliusza (tabela 2).

Koncentracja depozytów, datowanych na okres wędrówek ludów i zawierających denary rzymskie, ogranicza się do Europy Środkowo-Wschodniej (ziemie polskie, Skandynawia, północno-wschodnie Niemcy oraz Ukraina), przy czym najczęściej znalezisk zarejestrowano na Gotlandii³. Monety te występowały najczęściej z solidami, z brakteatami i z ozdobami, a ich liczba wahała się od jednego — np. depozyt z Smiss, sn. Akebäck [M. Östergren 1981, s. 48, nr 2] — do kilkudziesięciu (np. skarb z Sigvards, sn. Eskelhem [M. Östergren 1981, s. 50–51, nr 32]) w skarbie. Wyjątkowym depozytem jest znalezisko z Djupbrunns, sn. Hogrän, w którym wystąpiło 211 egzemplarzy pierwszo- i drugowiecznych denarów [M. Östergren 1981, s. 53, nr 65]. Denary rzymskie w depozytach solidów były najczęściej bardzo wytarte, co — zdaniem badaczy — przemawia za ich nieprzerwanym użytkowaniem od czasów napłynięcia w okresie wpływów rzymskich [U. Westermark 1983, s. 39]. Również w składzie depozytów ofiarnych niejednokrotnie spotyka się pierwszo- i drugowieczne monety rzymskie (np. Östers-Ryftes) [J. Gaul 1983, s. 240]. Niektóre z nich były demonetyzowane poprzez dorobienie uszka lub wywiercenie niewielkiego otworka (np. skarb z Gane, Stora Tollby [M. Stenberger 1947, s. 36–37, nr 84; s. 65, nr 161]). Gotlandię cechuje największa liczba depozytów z denarami rzymskimi. Przyczyn tego zjawiska należałoby szukać w sytuacji, jaka miała miejsce w okresie wpływów rzymskich, kiedy wyspa ta była ostatnim ogniwem w łańcuchu wymiany, skąd denary nie były już redystrybuowane na inne obszary *Barbaricum* [F. Berger 1993, s. 58].

Listę analogicznych skarbów z ziem polskich otwierają depozyty datowane na V w. Proces deponowania monet trwał do początków VI w. [A. Bursche 2005, s. 204], kiedy obserwujemy odpływ plemion germańskich na zachód [K. Godłowski 1989, s. 34]. Potwierdzają to znaleziska solidów z Pomorza, wśród których najmłodsze wybite zostały za panowania Anastazjusza (491–518). Za przykład posłużyć mogą skarby ze Świlczy, gm. *loco* [A. Gruszczyńska 1977, s. 183–187], z Dąbrowna, gm. Niegowa [A. Kunisz 1985, s. 49–56], z Zagórzyna, gm. Blizanów [A. Bursche 1998, s. 51–61; 254–257; 1999, s. 125–127], piąto-wieczny depozyt z Siedlikowa, gm. Ostrzeszów [M. Męcłewska, B. Paszkiewicz 1992, s. 71; M. Chłodnicki 1996, s. 11–12, 43–44]. Z terenów Pomorza pochodzi skarb odlewnika z Fromborka, gm. *loco* [K. Godłowski 1972, s. 57–69; R. Ciołek 2001, s. 50–51, nr 63], który jednoznacznie wskazuje, że denary rzymskie używane były w okresie wędrówek ludów w charakterze kruszcu i mogły być przetapiane. We wszystkich tych zespołach znalazły się denary wybite w pierwszym i drugim wieku. Nierzadko występowały one wraz z solidami (jak w przypadku skarbu z Fromborka). Pierwszo- i drugowieczne denary rzymskie znajdowane były rów-

³ Wpływ na to może mieć stan badań. Na Gotlandii wszystkie znaleziska monet, łącznie z egzemplarzami znajdowanymi przypadkowo przez osoby prywatne, były zgłaszane do konserwatora, określane i rejestrowane w muzeach [por. A. B u r s c h e 2002, s. 69].

niez na terenie osad użytkowanych od okresu wpływów rzymskich do wczesnej fazy wędrówek ludów, czego przykładem jest osada z Jakuszowic. Na podstawie obecności denarów w zwartych kompleksach grobowych i wotywnych o późnej chronologii oraz licznie odkrywanych czwarto- i piątowiecznych skarbów, zawierających w swym składzie pierwszo- i drugowieczne denary, można sądzić, że denary te były nieprzerwanie użytkowane od momentu ich napływu na teren *Barbaricum* w okresie wpływów rzymskich aż do okresu wędrówek ludów [A. Bursche 2000, s. 118; 2005, s. 205]. Dodatkową przesłanką dla takiego wniosku jest fakt znajdowania tych monet na stanowiskach osadniczych (Jakuszowice), które użytkowane były nieprzerwanie od okresu wpływów rzymskich po okres wędrówek ludów lub dłużej (Dankirke zasiedlona od okresu przedrzymskiego do wikingów).

Do wykazu skarbów datowanych na okres wędrówek ludów, w składzie których znalazły się denary rzymskie, dołączyć można kolejne — jeden z terenów Ukrainy, z miejscowości Pustovarovka [V. V. Kropotkin 1961 s. 60–61, nr 512], następne z Lengerich, Kr. Lingen w Dolnej Saksonii [V. Zedelius 1974, s. 28–32] oraz z Laatzen [V. Zedelius 1974, s. 20]. W skarbach z Lengerich i z Laatzen pierwszo- i drugowieczne monety rzymskie były silnie wytarte, podczas gdy czwartowieczne zachowały się w dobrym stanie.

Mówiąc o monetach rzymskich występujących wraz z przedmiotami datowanymi na okres wędrówek ludów należy wspomnieć o egzemplarzach, które znajdowane były na terenach zamieszkałych przez plemiona Alamanów i Franków. Chodzi tu głównie o monety odkrywane w grobach, umieszczone tam w charakterze „obola zmarłych”, amuletu-ozdoby lub będące zawartością sakiewki zmarłego⁴. Najbardziej efektownym przypadkiem tego zjawiska jest grób Childeryka, wyposażony m.in. w ponad 200 denarów oraz ponad 100 solidów [V. Zedelius 1974, s. 23–26]. Nie mniej znanymi cmentarzyskami z terenów alamańskich i frankijskich, na których mamy do czynienia z analogicznym zjawiskiem, są stanowiska w Krefeld-Gellep [R. Pirling 1974, s. 177–192], Böckingen na terenie Badenii-Wirtembergii [W. Veeck 1931, s. 215; tab. 30.3] oraz Köln-Müngersdorf [F. Fremersdorf 1955, s. 43–44, 91]. Przeważają tu jednak pierwszo- i drugowieczne okazy brązowe. Denary pojawiają się stosunkowo rzadko. Najczęściej stanowią one część kolii o funkcji ozdoby lub amuletu. Są to jednak również okazy wybite w I i II w. po Chr. Widzimy zatem, że zjawisko występowania monet rzymskich w kontekstach datowanych na okres wędrówek ludów w strefie Bałtyku ma zupełnie inny charakter niż analogiczne zjawisko na zachód od Renu. Wytfumaczyć to

---

⁴ Na temat funkcji monet odkrywanych w grobach pisał S. Nielsen [S. Nielsen 1987–88, s. 148]. H. Steuer większość monet znajdujących w jamie grobowej interpretuje jako obol zmarłych. Jego zdaniem, monety pełniące tę funkcję mogły znajdować się w ustach, w ręku lub na oczach zmarłego, jak również pod czy za głową, a niekiedy nawet w okolicy stóp. Również monety znajdujące na wysokości pasa zmarłego, pierwotnie będące zawartością sakiewki, uznane są przez niego za obol zmarłych. Jedynie w przypadku, gdy w tej sakiewce były oprócz monet inne przedmioty, wówczas należałoby — jego zdaniem — uznać, że nie mamy do czynienia z monetą w funkcji obola zmarłych [H. Steuer 2002, s. 499–500].

możemy różnicami nominałów, jakie napłynęły na omawiane obszary w okresie wpływów rzymskich. W strefie Bałtyku dominują wówczas denary, podczas gdy na zachód od Renu monety brązowe. Bliskie usytuowanie limesu powodowało, że na tych terenach znalazło się więcej tych ostatnich monet, przeznaczonych m.in. na wypłaty żołdu dla legionistów, oraz tzw. *limesfalsa*, które nie występują masowo na obszarze *Barbaricum* [A. Bursche 1996b, s. 92–93].

Mówiąc o denarach znajdujących w kontekstach wczesnośredniowiecznych należy zaznaczyć, że rejestrowane były one nie tylko w skarbach. Dysponujemy informacjami o innych kategoriach znalezisk — osadniczych i grobowych. Wśród denarów rzymskich odkrytych na terenie osad wczesnośredniowiecznych na szczególną uwagę zasługują monety z Janowa Pomorskiego. Na tym stanowisku zarejestrowano dwa drugowieczne denary, z których fragment monety ze śladami cięcia, wybitej przez Marka Aureliusza dla Kommodusa, wystąpił wraz z denarem wybitym w Hedeby [A. Bartzak, M. Jagodziński, S. Suchodolski 2004, s. 26], drugi zaś — wyemitowany przez Hadriana dla Sabiny — to znalezisko pojedyncze [M. Bogucki 2005, s. 231]⁵. Oba możemy potraktować jako zguby. Fakt, iż denary rzymskie były cięte, świadczy o całkowitej adaptacji tych monet do wymogów rynku wczesnośredniowiecznego.

Pięć monet rzymskich pochodzi ze znalezisk dokonanych na cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych. Jednym z nich jest cmentarzysko w Dziekanowicach, powiat Gniezno⁶, datowane na drugą połowę XI do XIII w. Tutaj monety rzymskie zarejestrowano w czterech grobach szkieletowych. Znamienne jest, że dwie z nich — Hadriana i Antonina Piusa — to subaeraty, czyli *de facto* monety fałszywe. Pozostałe dwie nie zostały jeszcze określone. Być może w tym przypadku mamy do czynienia ze świadomym wyborem na dar grobowy monet fałszywych.

Warto w tym miejscu wspomnieć o denarach rzymskich znajdujących w kontekstach późniejszych — nowożytnych. Są to monety odkrywane najczęściej na terenie zamków (Malbork [Suchodolski 2005, s. 101], Strzyżów [Opozda 1965, s. 229], Lipsko [Niemirycz 1972, s. 181]) czy we wnętrzu kamienic (Poznań) wraz z towarzyszącymi im egzemplarzami nowożytnymi. W tym wypadku mamy najczęściej do czynienia z fragmentami lub całymi kolekcjami monet. Listę poszerzyć możemy o znaleziska denarów rzymskich w skarbach nowożytnych [por. Ciołek 2001, s. 36, nr 38; Kunisz 1985, s. 74, nr 84; Męciewska, Mikołajczyk 1983, s. 23, nr 27; 1991, s. 173, nr 1412, s. 192, nr 1444; Suchodolski 1996, s. 397].

Proces deponowania srebra w X i XI w. kształtował się i przebiegał podobnie w całej strefie bałtyckiej — tezauryzacji ulegały monety i srebro niemonetarne, w obiegu zaś funkcjonowało niewiele monet rodzimych. Na tak ukształtowanym rynku pierwszo- i drugowieczne denary włączane były do obiegu niemal automatycznie. Skarby zawierające denary rzymskie pojawiają się na ziemiach polskich,

⁵ Na stanowisku w Janowie Pomorskim znaleziono w 2006 r. subaerat Trajana. Informacja ustna od dra M. Boguckiego.

⁶ Informacje o monetach pochodzących z cmentarzyska w Dziekanowicach zawdzięczam uprzejmości Pana mgra Jacka Wrzesińskiego.

w Skandynawii, w północno-wschodnich Niemczech. Nieduża ich ilość występuje na terenie osadnictwa bałtyjskiego oraz na terenie północnej Rosji (w Karelii) i Ukrainie, pojedyncze skarby znane są z terenów Czech i Węgier [T. Kühtreiber, B. Prokisch 2004].

Najwięcej depozytów srebra wczesnośredniowiecznego zawierających denary rzymskie pochodzi z ziem polskich — 36 skarbów, w składzie których było łącznie 51 monet rzymskich (w tym trzy depozyty z pięcioma monetami rzymskimi z terenów Pomorza Przedniego znajdujących się obecnie poza granicami Polski). Z kolei najwięcej denarów rzymskich wystąpiło na terenie Gotlandii — 88 monet w ośmiu skarbach wczesnośredniowiecznych [M. Stenberger 1947, s. 43, nr 104; s. 98, nr 295; 136, nr 332; M. Östergren 1981, s. 53, nr 66, s. 54, nr 73, nr 79, s. 55, nr 84, nr 88]. Jeden z nich, znalezisko ze stanowiska Oxarve [M. Stenberger 1947, s. 98, nr 295], zawierał aż 79 denarów rzymskich⁷. Jest to przypadek wyjątkowy, nie posiadający analogii wśród depozytów srebra wczesnośredniowiecznego zawierających monety rzymskie. Podobna sytuacja występuje w skarbach datowanych na okres wędrówek ludów, w składzie których były denary rzymskie. Nierzadko ich liczba przekraczała kilkanaście sztuk, w niektórych depozytach dochodziła do kilkudziesięciu. Na pozostałych obszarach mamy najczęściej do czynienia ze znaleziskami pojedynczych denarów rzymskich w depozytach wczesnośredniowiecznych: na terenie Połabia — dwa denary w dwóch skarbach [R. Kiersnowski 1964a, s. 46, nr 11; s. 56, nr 151], na terenie Szlezwiku-Holsztynu — jeden denar w skarbie [R. Wiechmann 1996, s. 98, nr 40], podobnie jak na Bornholmie [G. Galster 1977–78, s. 33–39, nr 14, 135–169, nr 48], w Karelii [T. Talvio 2002, s. 211–212] oraz w Czechach [E. Nohejlová-Prátová 1956, s. 54–55, nr 1652]. Wśród skarbów z denarami rzymskimi pochodzącymi z ziem polskich przeważają znaleziska zawierające po jednej lub dwie monety rzymskie. Wyjątkowo zdarzało się, że depozyt zawierał więcej monet (Lisówek, powiat Rzepin (nr 20) — pięć denarów w skarbie, Dobrzyca, powiat Pleszew (nr 5) — trzy denary rzymskie w skarbie, Rybice, powiat Kamień Pomorski (nr 30) — trzy denary i dwa follisy w skarbie, oraz Słupsk (nr 33) — trzy denary w skarbie). We wszystkich tych depozytach wystąpiły denary z I lub II w. po Chrystusie, sporadycznie mamy do czynienia z monetami z III w.

Porównując znaleziska zawierające rzymskie denary z ziem Polski i Gotlandii możemy zaobserwować pewne podobieństwa. W polskich depozytach spotykamy monety niemieckie, zaś w drugiej kolejności monety skandynawskie — najczęściej duńskie — oraz anglosaskie. Monety niemieckie są również trzonem skarbów z terenów Skandynawii [R. Kiersnowski 1960, s. 158; G. Hatz 1974]. Pod względem ilości znalezisk monet duńskich i anglosaskich widoczne są zbieżności pomiędzy tymi dwoma obszarami. Mianowicie najwięcej znalezisk monet duńskich z całej „strefy bałtyckiej” zarejestrowano na Pomorzu [R. Kiersnowski 1960, s. 159,

---

⁷ Östergren podaje, że w skarbie znajdowało się 80 denarów rzymskich [Östergren 1981, s. 53, nr 63].

tab. 20]. Porównując to z sytuacją, jaka miała miejsce w okresie wpływów rzymskich, widzimy, że w tym czasie na teren Pomorza napłynęło najmniej denarów rzymskich w zestawieniu z pozostałymi ziemiami Polski. We wczesnym średniowieczu widoczne jest zatem odwrócenie sytuacji z okresu wpływów rzymskich.

Należy w tym miejscu wspomnieć o kwestii odrębności Pomorza w okresie wczesnego średniowiecza. Konsolidujące się w drugiej połowie X w. państwo pierwszych Piastów objęło swym zasięgiem głównie Wielkopolskę, Śląsk i część zachodniej Małopolski. Pomorze pozostawało w tym czasie odrębnym księstwem. Mimo to skarby pomorskie swym składem zbliżone są do depozytów znajdujących na terenie Wielkopolski.

Dzięki temu, że tradycje kontaktów pomiędzy Pomorzem i Skandynawią mają dawną metrykę, nie możemy jednak wykluczyć, że wraz ze srebrem skandynawskim i anglosaskim, jakie docierało na ziemie polskie, napłynęły również rzymskie denary. Wzajemne powiązania pomiędzy Gotlandią i Pomorzem czytelne są zwłaszcza w okresie wędrówek ludów, gdy Pomorze pełniło rolę dystrybutora rzymskich solidów [R. Ciołek 2005, s. 1101]. O ile na terenie Skandynawii mamy do czynienia z nieprzerwanym osadnictwem przez cały okres wędrówek ludów aż po wczesne średniowiecze, o tyle Pomorze podlegało tym samym procesom społeczno-ekonomicznym, co reszta ziem Polski. Od drugiej połowy VI w. mamy tutaj do czynienia z pustką osadniczą, trwającą do czasu pojawienia się pierwszych plemion słowiańskich [K. Godłowski 1989, s. 35]. Mimo to tradycja wzajemnych kontaktów pomiędzy Gotlandią i Pomorzem przetrwała i po pojawieniu się pierwszych Słowian obserwujemy wznowienie tych kontaktów, manifestujące się m.in. obecnością importów skandynawskich na terenie Pomorza. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy może być również znalezisko rzymskiego denara z Janowa Pomorskiego, dawnego wczesnośredniowiecznego emporium Truso, gdzie zarejestrowano dużą liczbę zabytków o proveniencji słowiańskiej, pruskiej i skandynawskiej [M. Jagodziński, M. Kasprzycka 1990, s. 47]. Odzwierciedlenie tego znajdujemy również w materiale numizmatycznym. Oprócz monet orientalnych, które stanowią zdecydowaną większość znalezisk, na terenie osady zarejestrowano kilka monet zachodnioeuropejskich [A. Bartczak, M. Jagodziński, S. Suchodolski 2004, s. 32–45]. Moneta rzymska, znaleziona na tym stanowisku wraz z denarem wybitym w Hedeby, mogła zostać przywieziona do Truso wraz ze srebrem skandynawskim⁸.

Charakterystyczne jest, że zarówno w przypadku znalezisk z ziem polskich, jak i z terenów Skandynawii, monety rzymskie zdeponowane w skarbach są dzielone. Podobny proceder stosowano w stosunku do wczesnośredniowiecznych monet zachodnioeuropejskich, arabskich oraz ozdób. Wynika z tego, że były one traktowane tak samo, jak pozostałe monety i srebro wczesnośredniowieczne. Wśród rzymskich denarów znalezionych na terenie Polski a będących częścią

---

⁸ Na terenie osady rzemieślniczo-handlowej w Haithabu (dawne Hedeby) znaleziono ostatnio dwa denary rzymskie — informacja ustna od Prof. A. Bursche.

składową skarbów, w sześciu przypadkach mamy do czynienia z fragmentami monet, co stanowi 14% ogólnej ich liczby. Podobnie stosunek ten kształtuje się w przypadku monet wczesnośredniowiecznych, gdzie odsetek fragmentów monet waha się między 15 a 30%. Największe nasilenie procesu dzielenia monet przypada na pierwszą połowę XI w., czyli na okres występowania rzymskich denarów w skarbach wczesnośredniowiecznych. Od tego czasu zmniejszał się on stopniowo aż do zaniku w wieku XII [R. Kiersnowski 1960, s. 89].

Chronologia skarbów wczesnośredniowiecznych zawierających denary rzymskie, pochodzących spoza ziem Polski, zawiera się pomiędzy rokiem 960 (skarb z Rangsarve, Gotlandia) a 1106 (skarb Store Frigård, Bornholm). Wynika z tego, że proces deponowania monet rzymskich razem ze srebrem wczesnośredniowiecznym rozpoczął się mniej więcej w tym samym czasie, co na ziemiach Polski, i trwał nieco dłużej. Koresponduje to dobrze z momentem wznowienia mennictwa, po jego upadku na początku XI w. w większości państw wczesnośredniowiecznej Europy Środowej [S. Suchodolski 1971, s. 229]. Spośród skarbów zawierających denary rzymskie zdeponowanych na terenie ziem Polski najstarszy datowany jest po 973 roku, znaleziony na terenie Wielkopolski, w Obrzycku, pow. Szamotuły (nr 23). Najmłodszy to depozyt z Horników, powiat Kościerzyna (nr 13) na Pomorzu, ukryty po 1086 roku. Odpowiada to okresowi, od którego Bolesław Śmiały rozpoczyna bicie swoich monet w państwie polskim oraz początkom mennictwa na Pomorzu. Od połowy XI w. na rynku pieniężnym zachodziły bowiem zmiany — obserwuje się zanik fragmentów monet i ozdób, zaś od schyłku XI w. następuje kres dopływu srebra z Europy Zachodniej. Skutkiem tego jest zmiana polityki fiskalnej, manifestująca się w podjęciu lokalnej działalności menniczej w państwie polskim i na Pomorzu. Upięiężenie rynku ułatwiało proces adaptacji pieniądza w postaci monetarnej przy jednoczesnej rezygnacji z posługiwania się fragmentami monet [Piniński 1998, s. 54–55]. Brak monet i srebra obcego na rynkach zachodniosłowiańskich powoduje, że monety te stopniowo przestają się pojawiać w depozytach srebra wczesnośredniowiecznego.

Osobnego omówienia wymaga kwestia znalezisk denarów rzymskich na terenie Małopolski. Z tego obszaru nie znamy depozytów srebra wczesnośredniowiecznego, w składzie których znalazłyby się pierwszo- i drugowieczne denary rzymskie. Również skarby nie zawierające tych monet należą tu do rzadkości. R. Kiersnowski tłumaczył to faktem niewielkiego upięiężnienia rynków małopolskich we wczesnym średniowieczu [R. Kiersnowski 1958, s. 11]. W tym miejscu możemy się posłużyć źródłami pisanyimi. U Macieja z Miechowa czytamy o tzw. pieniążkach św. Jana⁹. W „Opisie Sarmacji azjatyckiej i europejskiej”, charakteryzując plemiona wandalskie, pisze, że wracając do swych siedzib, przyniosły one z Rzymu wielką ilość srebrnych pieniędzy z wizerunkiem cesarza Hadriana. Zdaniem Macieja z Miechowa „monety takie Polacy znajdują do obecnych czasów po opadnięciu wód powodziowych, po ulewnych deszczach i podczas uprawy

---

⁹ Por. B. Chmielowski, *Nowe Ateny*, red. M. Hanczakowski, Kraków 2003, s. 17–19.

ziemi. Wieśniacy nazywają je denarami św. Jana z powodu podobieństwa wizerunku głowy i szyi cesarza do głowy św. Jana na misie.” [Maciej z Miechowa 1517, s. 48]. W XIX w. A. Grabowski zanotował anonimowy przekaz pochodzący z roku 1445 o „pieniązkach św. Jana”, jak nazywane były wówczas denary rzymskie. Sugeruje to, że w XV w. monety te były znajdowane masowo przez ludność, lecz nie identyfikowano ich jeszcze z monetami Cesarstwa Rzymskiego [R. Ciołek 2006, s. 231]. Należy liczyć się z możliwością, że znajdowane tutaj we wczesnym średniowieczu rzymskie denary mogły pełnić inną, pozakruszczową funkcję i używane były głównie w charakterze ozdób¹⁰.

Niezbędne jest też przeanalizowanie sytuacji, z jaką mamy do czynienia na terenach zajętych przez plemiona Bałtów. Na tych ziemiach, podobnie jak na terenie Skandynawii, obserwujemy ciągłość osadnictwa od wczesnej fazy okresu wpływów rzymskich po wczesne średniowiecze, podczas gdy na ziemiach dzisiejszej Polski mamy do czynienia z mało intensywnym osadnictwem we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów (V–poł. VI w.) oraz zanikaniem stanowisk osadniczych w późnej fazie okresu wędrówek ludów [K. Godłowski 1989, s. 27, 35]. W okresie wpływów rzymskich na tereny zasiedlone przez Bałtów napływały głównie duże monety brązowe — sesterce. Do tego należy dodać kilkanaście egzemplarzy rzymskich denarów, jakie znamy ze stanowisk na terenie kultury bogaczewskiej [por. A. Bursche 1996a, s. 38–39]. Z okresu wczesnego średniowiecza znamy tylko jeden depozyt wczesnośredniowieczny, w składzie którego znalazły się srebrne monety rzymskie¹¹. Powodem mógł być minimalny napływ tych monet w okresie wpływów rzymskich oraz fakt, że na południowo-wschodnie wybrzeża Bałtyku nie napływały na większą skalę monety zachodnioeuropejskie, w których masie mogłyby się też pojawić denary rzymskie. Na tym obszarze mamy do czynienia z występowaniem skarbów srebra arabskiego, jednak depozyty te datowane są najczęściej na koniec wieku VIII i wiek IX, kiedy fala napływu dirhemów była najsilniejsza [R. Kiersnowski 1960, s. 99].

Denary rzymskie pojawiają się w depozytach X- i XI-wiecznych na terenach, na których obserwowany był nikły napływ tych monet w okresie wpływów rzymskich. Z taką sytuacją mamy do czynienia na terytorium Finlandii i Karelii. Obszar ten w okresie istnienia *Imperium Romanum* nie wchodził w zasięg oddziaływań cesarstwa, skutkiem czego jest niemal zupełny brak rzymskich monet. Od początku VI w. obserwować możemy napływ solidów, które znajdowane są najczęściej pojedynczo. [T. Tälvio 1979–1980; 1992, s. 323]. W Finlandii, należącej do krajów strefy nadbałtyckiej, sytuacja zmieniła się we wczesnym średniowieczu. Pojawiły się wówczas skarby srebrne, o podobnym składzie jakościowym (rodzaje monet oraz srebro kruszcowe), jak w pozostałych rejonach Europy wczesno-

---

¹⁰ Na temat funkcji i symboliki monet oraz skarbów por. M. Bogucki 2004, s. 49–76; W. Duczeko 2005, s. 205–218; W. Dzieduszycki 1995, s. 73–99; P. Urbańczyk 2002, s. 209–224; 2004, s. 167–180.

¹¹ Chodzi tutaj o depozyt znaleziony na terenie Łotwy z miejscowości Nawessala, w którym obok 5 monet arabskich wystąpił jeden denar rzymski [T. Berga 1988, s. 27–28].

średniowiecznej. Obecność monet z różnych państw Europy w skarbach fińskich mogła być efektem działalności handlowej Normanów, którzy wykorzystywali Zatokę Fińską w celu dopłynięcia do jeziora Ładoga [L. Leciejewicz 1979, s. 171]. Nie dziwi zatem, że na terenie Finlandii i Karelii występują tak zróżnicowane skarby. W jednym z depozytów znalezionych na terenach Karelii, w miejscowości Kurkięki [V. V. Kropotkin 1961, s. 160, nr 258; Talvio 2002, s. 211–212] pojawił się rzymski denar, datowany — według Talvio — na 87 r. po Chr. Skarb datowany jest na połowę XI w. Powyższa sytuacja jest na tych terenach przypadkiem wyjątkowym, pozbawionym analogii. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że w okresie wpływów rzymskich na teren zarówno Karelii jak i Finlandii nie napłynęło zbyt wiele monet rzymskich [T. Talvio 1992, s. 323–326]¹², bardzo prawdopodobne jest, że skarb jako zespół jest importem. Najbardziej prawdopodobnym miejscem pochodzenia jest Skandynawia (Gotlandia). Mielibyśmy zatem do czynienia z udziałem rzymskich denarów w obiegu srebra wczesnośredniowiecznego.

W przypadku Czech, Słowacji oraz Moraw mamy do czynienia ze zjawiskiem powtórnego użytkowania monet rzymskich, lecz kształtuje się ono zupełnie inaczej niż w strefie bałtyckiej. Monety występowały w innych kontekstach, inaczej przedstawiała się selekcja typów i rola monet rzymskich [E. Kolniková 1973, s. 129–137]. Na tym tle znalezisko jedenastowiecznego depozytu monet wczesnośredniowiecznych z miejscowości Kelč, w składzie którego znalazł się denar Trajana, prezentuje się wyjątkowo. Skarb ten mógł powstać poza terytorium Czech. Biorąc pod uwagę fakt podobieństwa składu tego depozytu do składu skarbów występujących na ziemiach Polski oraz jego chronologię, nie jest wykluczone, że kruszec zgromadzony został na terenie Polski, a następnie przywieziono go na południe.

Z powyższej analizy wynika, że ze skarbami wczesnośredniowiecznymi, zawierającymi denary rzymskie, mamy do czynienia na większości obszarów w strefie Morza Bałtyckiego. Znalezisk tych pozbawione są Prusy, Litwa i Estonia. Na tych terenach rejestrowane są skarby wczesnośredniowieczne, lecz w ich składzie nie obserwujemy srebra rzymskiego. Jeden depozyt znaleziony został w Karelii. Jego datowanie ustalono na koniec XI w. T. Talvio sugeruje, że pochodził on z terenów Skandynawii i na teren Karelii dotarł szlakiem wodnym, za pośrednictwem Gotlandii [T. Talvio 1992, s. 326].

Ze znaleziskami srebra rzymskiego w kontekstach wczesnośredniowiecznych mamy do czynienia również na Bornholmie i Gotlandii. Główny trzon tych depozytów stanowią monety niemieckie (denary krzyżowe) i arabskie, a następnie duńskie i anglosaskie, poza tym w mniejszych ilościach występują monety zachodnioeuropejskie [G. Hatz 1974]. Brak analogicznych depozytów srebra wczesnośredniowiecznego z obszarów Warmii i Mazur przemawia za tym, iż tereny te nie wchodziły bezpośrednio w krąg oddziaływań zachodnioeuropejskich

---

¹² Autor podaje informacje o znaleziskach z okresu wpływów rzymskich, wśród których znalazły się jedynie dwa denary (Sabiny i Lucjusza Werusa). Pozostałe monety znalezione na terenach Finlandii i Karelii to monety brązowe.

i kontakty handlowe przybierały raczej kierunek północ-południe [M. Bogucki 2004b, s. 202]. Znaleźiska monet zachodnioeuropejskich zanikają mniej więcej na północ od Bugu [R. Kiersnowski 1964b, s. 88], zaś denary zachodnie docierały w XI w. jedynie na południowe peryferie tej strefy [R. Kiersnowski 1964b, s. 92]. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy są depozyty, których trzonem jest srebro arabskie. Z podobną sytuacją mamy do czynienia na terytorium wczesnośredniowiecznej północnej Rusi, skąd również znamy głównie depozyty srebra arabskiego. Również srebro w postaci ozdób różni się dość znacznie od typowych ozdób wczesnośredniowiecznych, znajdujących na pozostałych terenach ziem Polski — ich formy przemawiają za lokalną proveniencją. Obecność skarbów wczesnośredniowiecznych na terytorium Prus jest wynikiem bardzo krótkotrwałego zapotrzebowania na srebro, lub — co jest bardziej prawdopodobne — jako „odprysk” ze strefy nadbałtyckiej jest efektem działalności tamtejszych kupców, którzy wyprawiali się w głąb Mazur [M. Bogucki 2004b, s. 202]. Widzimy zatem wyraźnie, że obszar ten stanowił zupełnie odmienną prowincję, gdzie obserwujemy inny rozwój stosunków ekonomicznych niż w bałtyckiej strefie cyrkulacji srebra wczesnośredniowiecznego [R. Kiersnowski 1964b, s. 88].

Na podstawie powyższych danych można wydzielić dwa rejony obiegu monet we wczesnym średniowieczu — strefę bałtycką i strefę osadnictwa Bałtów, obejmującą swym zasięgiem Prusy, Litwę i Łotwę. Do strefy bałtyckiej zaliczyć należy całą Skandynawię (wraz z wyspami bałtyckimi — Bornholmem, Gotlandią i Wyspami Alandzkimi), północną Rosję, południowe części Finlandii i Karelii, ziemie Polski, Połabie, Pomorze Przednie („Vorpommern”) oraz Szlezwik-Holsztyn. Tereny te znajdowały się w zasięgu działalności kupców wikińskich wykorzystujących szlak wodny wiodący ze Szwecji środkowej przez Gotlandię, Wyspy Alandzkie, Zatokę Fińską na teren północnej Rosji i południowych wybrzeży Finlandii i Karelii.

W przypadku ziem Polski nie należy łączyć znalezisk monet wybitych w I i II w. występujących w kontekstach wczesnośredniowiecznych i kontekstach datowanych na okres wędrówek ludów. Przemawia za tym fakt, że w drugiej połowie VI i w początkach VII w. mamy do czynienia ze znacznym osłabieniem osadnictwa czy wręcz istnieniem pustki osadniczej przed rozwinięciem się osadnictwa słowiańskiego. Nie można tym samym mówić o nieprzerwanym użytkowaniu monet rzymskich aż do tego czasu. Z odmienną sytuacją mamy do czynienia w przypadku Gotlandii, gdzie obserwujemy ciągłość osadniczą od okresu wpływów rzymskich, przez okres wędrówek ludów aż do wczesnego średniowiecza. W takim wypadku można przypuszczać, że włączanie monet rzymskich do obiegu wraz ze srebrem wczesnośredniowiecznym było kontynuacją tradycji z okresu wędrówek ludów.

Należy tu jeszcze wspomnieć o zjawisku występowania monet rzymskich w grobach alemańskich, frankijskich i merowińskich. Jak już wcześniej zostało powiedziane, na zachód od Renu przeważają znaleziska monet brązowych, datowanych od I po IV w., zdarzają się też rzadko piąto- i szóstowieczne solidy. Nie możemy tu więc mówić o jakimkolwiek związku pomiędzy zjawiskami występowania

nia monet w okresie wędrówek ludów czy wczesnego średniowiecza na ziemiach Polski i na zachód od Renu.

Możemy zatem zaobserwować, jakie funkcje pełniła moneta rzymska we wczesnym średniowieczu. Na pierwszy plan wysuwa się tutaj użycie denara jako środka w wymianie. W tym przypadku wykorzystana była jego wartość kruszcowa, o czym świadczy nie tylko fakt znajdowania go wraz ze srebrem cyrkulującym we wczesnym średniowieczu — moneta rzymska podlegała tym samym procesom, co pozostały kruszec srebrny.

Kolejnym zastosowaniem denarów rzymskich w okresie wczesnego średniowiecza jest funkcja daru grobowego, tzw. obolu Charona [H. Steuer 2002, s. 498–515]. Zwyczaj wyposażania zmarłych w monety o tej funkcji był szeroko rozpowszechniony we wczesnym średniowieczu. Dotyczył nie tylko ziem polskich (na cmentarzyskach śląskich i małopolskich monety są masowo znajdowane w grobach), ale całych terenów zasiedlonych przez Słowian, Skandynawii, Rosji oraz Węgier, mimo przyjęcia przez te państwa chrześcijaństwa [H. Steuer 2002, s. 509].

Wspomniane monety rzymskie z grobów Alemanów, Franków i Merowingów są na ogół przerobione na ozdoby lub amulety. W przypadku tych znalezisk nie obserwujemy jednak intencjonalnej selekcji monet, w związku z czym na cmentarzyskach rejestrowane są zarówno monety aktualnie znajdujące się w obiegu jak i monety starsze, co może być świadectwem nieprzerwanego ich użytkowania od okresu wpływów rzymskich przez plemiona zachodniogermańskie. Obserwowana tu przewaga monet brązowych z I i II w. mogła być spowodowana faktem, że te monety były dość duże i okazałe, dzięki czemu stanowiły świetny materiał na ozdobę.

Podsumowując, monety, jakie napłynęły na ziemię polskie, nie były redystrybuowane w kierunku północnym i wschodnim, z czego wynika, że Polska stanowiła ostatnie ogniwo w łańcuchu cyrkulacji monet we wczesnym średniowieczu. Najwięcej skarbów wczesnośredniowiecznych zarejestrowano na terenie Pomorza i Wielkopolski. Przyczyną tego stanu rzeczy może być ich położenie w sąsiedztwie państwa niemieckiego, skąd napłynęła większość monet w okresie wczesnego średniowiecza, zaś z drugiej strony — największe zapotrzebowanie na pieniądź kruszcowy, występujący na tych obszarach. Nie dziwi zatem, że najwięcej denarów rzymskich wystąpiło w skarbach znalezionych na terenie obu tych krain. Nie jest jednak wykluczone, że część denarów rzymskich, znajdujących wraz ze srebrem wczesnośredniowiecznym, mogła napłynąć na południowe wybrzeża Bałtyku z obszaru Skandynawii, zwłaszcza z Gotlandii, i następnie być redystrybuowane na południe z terenów Pomorza. Przykładem tego zjawiska może być wspomniana już moneta z Janowa Pomorskiego. Biorąc jednak pod uwagę ogólną liczbę znalezisk monet na terenie ziem polskich w okresie wpływów rzymskich i we wczesnym średniowieczu, równie prawdopodobna jest sytuacja przypadkowego odkrywania monet rzymskich we wczesnym średniowieczu i następnie włączania ich do obiegu wraz ze srebrem wczesnośredniowiecznym. Porównując liczbę znalezisk skarbów z poszczególnych krain geograficznych Polski z okresu

wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza zauważamy, że różnią się one dość znacznie. O ile największy napływ monet rzymskich obserwowany był na terenie Małopolski, o tyle występowanie rzymskich denarów w skarbach wczesnośredniowiecznych jest tutaj znikome. Moim zdaniem zjawisko to potwierdza, że monety rzymskie cyrkulowały w okresie wczesnego średniowiecza i nie były używane jedynie w celach tezauryzacji.

KATALOG

W katalogu zostały przedstawione znaleziska monet rzymskich w kontekstach wczesnośredniowiecznych — w skarbach, z terenów osad i cmentarzysk. W przypadku skarbu opisana jest moneta rzymska (kruszec, emitent, data wybicia oraz określenie według RIC), jaka wchodziła w skład depozytu, oraz podana data *post quem* ukrycia skarbu. W pozostałych przypadkach podane jest datowanie stanowiska lub obiektu, z którego pochodzi denar rzymski. Większość monet pochodzi ze znalezisk gromadnych. W przypadku monet, które nie były częścią skarbów wczesnośredniowiecznych, podany został kontekst ich znalezienia.

Skróty

An — antoninian

D — denar

Fol. — follis

M — moneta o nieokreślonym nominale

1. BIELAWY, gm. Przdokowo, pow. Kartuszy, woj. pomorskie

Bielawa, Kr. Neustadt
rzymska

1. D *tpq* 1039

Literatura: Menadier 1887, s. 179; Kiersnowscy 1959, s. 31, nr 8; Ciołek 2001, s. 20, nr 10.

2. BYSTRZYCA, gm. Olawa, pow. Olawa, woj. dolnośląskie

Peisterwitz, Kr. Ohlau
Antoninus Pius

1. D 138-161 *tpq* 1005

Literatura: Menadier 1887, s. 100–101; Haisig, Kiersnowski, Reymann 1966, s. 44–45, nr 5; Łonak 2005, s. 54–55, nr 36A.

3. DARŁOWO, m., pow. Sławno, woj. zachodniopomorskie

Rügenwalde, Kr. Schlawe
Wespazjan

1. D¹³ 69-71 Rzym RIC 15, fragment *tpq* 1076

---

¹³ Av: [IMPCAESA]RVESAPASIANVS[AVG], głowa w wieńcu laurowym w prawo. Rv: w odcinku: IVDAEA, jeniec siedzi w prawo, za nim trofeum.

Literatura: Dannenberg 1877, s. 232–237; Kiersnowscy 1959, s. 36–37, nr 20; Ciołek 2001, s. 38–39, nr 42.

4. DĄBROWA, gm. Kamień Krajeński, pow. Sępólno Krajeńskie, woj. kujawsko-pomorskie

Dombrowo, Kr. Flatow

Antoninus Pius/Marek Aureliusz (Faustyna II)

1. D 145-161-180 *tpq* 1076

Literatura: Dannenberg 1894, 528; Kiersnowscy 1959, s. 37–38, nr 21; Ciołek 2001, s. 39, nr 44.

5. DOBRZYCA, gm. loco, pow. Pleszew, woj. wielkopolskie¹⁴

rzymska

1. D

2. D

3. D

Literatura: Sadowski 1887, s. 12; Slaski, Tabaczyński 1959, s. 18, nr 19.

6. DZIEKANOWICE, gm. Łubowo, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie

Antoninus Pius

1. Sub. 139 poł. XI–XIII w.

Hadrian

2. Sub. 119-138

rzymska

3. M

rzymska

4. M

Kontekst archeologiczny: Monety znalezione na terenie cmentarzyska wczesnośredniowiecznego, w grobach szkieletowych. Dwóm z nich towarzyszyło dodatkowe wyposażenie w postaci noży żelaznych. Jedna z nich znajdowała się przy stopie, dwie na wysokości biodra, zaś ostatnia na skraju jamy grobowej.

Literatura: materiały niepublikowane; dostęp do nich otrzymałam dzięki uprzejmości mgra Jacka Wrzesińskiego.

7. DZIERZNICA, gm. Dominowo, pow. Środa Wielkopolska, woj. wielkopolskie

rzymska

1. An III w. 2. poł. X w.

Literatura: w dostępnej literaturze nie ma wzmianek o rzymskiej monecie w skarbie. Pierwsza informacja pochodzi z nieopublikowanych jeszcze materiałów do nowego wydania „Polskich skarbów wczesnośredniowiecznych”¹⁵.

---

¹⁴ Znalezisko niepewne, monety prawdopodobnie wchodziły w skład skarbu wczesnośredniowiecznego.

¹⁵ Materiały udostępnione przez Prof. B. Paszkiewiczza.

8. GDAŃSK-UJEŚCISKO, pow. miejski Gdańsk, woj. pomorskie

Hoelle/Wonberg, Kr. Danzig

Marek Aureliusz (Faustyna II)

1. D 161-176 Rzym RIC 667 *tpq* 1068

Literatura: Beltz 1927, s. 189; Kiersnowscy 1959, s. 44–45, nr 35; Ciołek 2001, s. 60, nr 79.

9. GOSTYŃ, gm. Gaworzyce, pow. Polkowice, woj. dolnośląskie

Gustau, Quaritz

Wespazjan lub Tytus

1. D fragment wczesne średniowiecze

Literatura: Seger 1897, s. 216–217; Konik 1959, s. 101, nr 247b; Haisig, Kiersnowski, Reyman 1966, s. 47, nr 16.

10. HORNIKI, gm. Nowa Karczma Liniewo, pow. Kościerzyna, woj. pomorskie

Hornikau, Kr. Berent

Marek Aureliusz (Lucjusz Werus)

1. D 161 Rzym RIC 465 *tpq* 1086

Literatura: (bez autora) Amtl. Ber. 1897 (1898), s. 55; Kiersnowscy 1959, s. 51–52, nr 57; Ciołek 2001, s. 90, nr 105.

11. JANÓW POMORSKI, gm. *loco*, pow. Elbląg, woj. warmińsko-mazurskie

Marek Aureliusz (Kommodus)

1. D¹⁶ fragment 172-179 Rzym X w.

Literatura: Bartczak, Jagodziński, Suchodolski 2004, s. 26.

12. JANÓW POMORSKI, gm. *loco*, pow. Elbląg, woj. warmińsko-mazurskie

Hadrian (Sabina)

1. D¹⁷ 128-134 Rzym RIC 407 X w.

Literatura: Bogucki 2005, s. 231.

13. KAMIENIEC, gm. Kołbaskowo, pow. Police, woj. zachodniopomorskie

Schöningen, Kr. Randow

Antoninus Pius (Faustyna I)

1. D po 141 (do 161) Rzym RIC 359-360 *tpq* 1011

Literatura: Dannenberg 1884, s. 526; Kiersnowscy 1959, s. 54, nr 64; Ciołek 2001, s. 93, nr 114.

14. KAMIONKA NADBUŻNA, gm. Nur, pow. Ostrów Mazowiecka, woj. mazowieckie

Hadrian

1. D 125-128 Rzym RIC 157 XII w.

¹⁶ Av: Kommodus, w prawo, legenda nieczytelna, Rv: postać kobieca w prawo, legenda nieczytelna

¹⁷ Av: Głowa w prawo; legenda: [SABINA] AVGVSTA — HADRIANI AVG P P; Rv: Pudicitia stojąca w lewo, legenda: PV[DI] — CITIA.

Kontekst archeologiczny: Moneta została znaleziona na terenie grodziska wczesno-średniowiecznego.

Literatura: Rauhut 1959, s. 23–32; Gupieniec, Kiersnowski 1965, s. 29, nr 38; Niewęłowski 1966, s. 153, nr 208; Kubiak 1979, s. 50, nr 45; Kolendo 2001, s. 152.

15. KĄTY, gm. Murowana Goślina, pow. Poznań, woj. wielkopolskie

Eckstelle bei Lang Goslin, Kr. Obornik

Kommodus

1. D 176-180-192 *tpq* 1006

Literatura: Stronczyński 1883, s. 10; Dannenberg 1884, s. 539, przypis 1; Fiala 1895, s. 153; Fredrich 1909, s. 26 115; Beltz 1927, s. 194; Paulsen 1936, s. 36; Jammer 1952, s. 140, nr 188; Gumowski 1953, s. 56; Hensel 1959, s. 52.

16. KLESZCZEWO, gm. *loco*, pow. Poznań, woj. wielkopolskie

Septymiusz Sewer

1. D 193-211 *tpq* 1000

Literatura: Fredrich 1909, s. 26, nr 119; Slaski, Tabaczyński 1959, s. 30, nr 48; Hensel 1959, s. 70–71.

17. KOLCZYN MAŁY, gm. *loco*, pow. Sierpc, woj. mazowieckie

Antoninus Pius

1. D 152 Rzym RIC 453 *tpq* 1025

Marek Aureliusz

2. D 164 Rzym RIC 119 *tpq* 1025

Literatura: Gupieniec, Kiersnowski 1965, s. 31, nr 41; Kubiak 1979, s. 51, nr 49.

18. KOWALE, gm. Oborniki Śląskie, pow. Trzebnica, woj. śląskie

Kawallen, Kr. Trebnitz

Trajan

1. D 103-111 Rzym RIC 147 *tpq* 1010

Literatura: Friedländer 1869, s. 171–176; Haisig, Kiersnowski, Reyman 1966, s. 49–50, nr 24; Łonak 2005, s. 116, nr 149.

19. KRUSZWICA, m., pow. Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie

rzymska

1. D II w.

Kontekst archeologiczny: Znajezisko pojedyncze na terenie grodziska.

Literatura: Suchodolski 1974, s. 113.

20. LISÓWEK, gm. *loco*, pow. Rzepin, woj. lubuskie

Leissow, Kr. West-Sternberg

Domicjan

1. D 72-81-96 *tpq* 1011

Antoninus Pius

2. D 138-161
Marek Aureliusz
3. D 140-161-180
Lucjusz Werus
4. D fragment 161-169
Marek Aureliusz (Kryspina)
5. D 177-182

Literatura: Menadier 1895, s. 172; Slaski, Tabaczyński 1959, s. 34–37, nr 65.

21. MURCZYN, gm. *loco*, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie

Murtschin, Kr. Schubin
Antoninus Pius (Faustyna I)

1. D po 141 (do 161) *tpq* 999

Literatura: Heinmann 1895, s. 304–306 [n. v.]; Gumowski 1905, s. 200; Fredrich 1909, s. 26, nr 120; Zakrzewski 1921, s. 99; Beltz 1927, s. 194; Gumowski 1953, s. 92; Hensel 1972, s. 137–138.

22. NIEWIADOMA, gm. Sabnie, pow. Sokołów, woj. mazowieckie

„Juliusz Cezar”

1. D
Wespazjan
2. D 69-79

Kontekst archeologiczny: Monety pochodzą z grodziska wczesnośredniowiecznego.

Literatura: Nosek 1951, s. 321; Kubiak 1979, s. 62, nr 82.

23. OBRZYCKO, m., pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie

Obersitzko, Kr. Samter
Antoninus Pius

1. D 138-161 *tpq* 973
Teodozjusz Wielki
2. M fragment 379-395 *tpq* 973

Literatura: Friedländer 1872, s. 164; Slaski, Tabaczyński 1959, s. 45–46, nr 86; Hensel 1972, s. 252.

24. POZNAŃ, pow. miejski, woj. wielkopolskie

Posen
Domicjan

1. D 72-81-96 XI w.

Literatura: ZfN 1881, s. 49 [n. v.]; Gumowski 1956, s. 126, nr 75f.

25. PRZYBORÓW, gm. Słońsk, pow. Sulęcín, woj. lubuskie

Priebrow, Kr. Ost-Sternberg
Marek Aureliusz (Lucylla)

1. D 161-169 *tpq* 1011

Literatura: Bahrfeldt 1924, s. 273–280, 298–299 [n. v.]; Slaski, Tabaczyński 1959, s. 54–55, nr 105; Hensel 1980, s. 290.

26. QUILITZ, Kr. Wolgast, Meklemburgia-Pomorze Przednie, Niemcy

- Antoninus Pius
1. D 138-161 *tpq* 1016
Marek Aureliusz
2. D 140-161-180 *tpq* 1016

Literatura: (bez autora) WNA 1914, s. 144; Kiersnowscy 1959, s. 88–89, nr 135.

27. RADZIKÓW, gm. Łagiewniki, pow. Dzierżoniów, woj. dolnośląskie

- Rudelsdorf, Kr. Reichenbach
Antoninus Pius (Faustyna I)
1. D 138-161 *tpq* 1008

Literatura: Friedensburg 1902, s. 50–54; Haisig, Kiersnowski, Reyman 1966, s. 55–56, nr 38; Konik 1965, s. 122; Łonak 2005, s. 175, nr 248.

28. RAWICZ, m. pow., woj. wielkopolskie

- Rawitsch, Prov. Posen
Domicjan
1. D 72-81-96 *tpq* 1037

Literatura: Menadier 1887, s. 108; Slaski, Tabaczyński 1959, s. 58, nr 112; Żak 1963, s. 138; Hensel 1980, s. 379–380.

29. RUNOWO, gm. Więcbork, pow. Sępólno Krajeńskie, woj. kujawsko-pomorskie

- Runowo, Kr. Wirsitz
Wespazjan
1. D 69-79 *tpq* 1034

Literatura: (bez autora) Aml. Ber. 1892, s. 22; Kiersnowscy 1959, s. 90–91, nr 140; Ciolek 2001, s. 199, nr 245.

30. RYBICE, gm. Świerzno, pow. Kamień Pomorski, woj. zachodniopomorskie

- Riebitz, Kr. Kammin
Hadrian
1. M 117-138 *tpq* 1000
Antoninus Pius
2. M 138-161
Maksyminus Trak
3. M 235-238
Dioklecjan
4. Fol. 284-296
Konstantyn I
5. Fol. 306-337

Literatura: Dannenberg 1905, s. 879; Kiersnowscy 1959, s. 92, nr 142; Ciolek 2001, s. 199, nr 246.

31. SIEMYSŁ, gm. *loco*, pow. Kołobrzeg, woj. zachodniopomorskie

Simoitzel, Kr. Colberg

Antoninus Pius lub Marek Aureliusz (Faustyna II)

1. D 145-161-180 Rzym *tpq* 1064

Literatura: Dannenberg 1876, s. 55; Kiersnowscy 1959, s. 94–95, nr 149; Ciołek 2001, s. 206, nr 256.

32. SŁUPSK, pow. miejski, woj. pomorskie

Stolp

1. D 54-68 ? ? b. starty *tpq* 991
Wespazjan (Domicjan)

2¹⁸. D 77-78 ? RIC 242, b. starty

Hadrian
3¹⁹. D 134-138 Rzym RIC 327, b. starty
nieokr.

4. D ? ? ? b. starty

Literatura: Dannenberg 1876, s. 43; Kiersnowscy 1959, s. 96, nr 153; Ciołek 2001, s. 208–209, nr 261.

33. STAWIEC, gm. Nowy Staw, pow. Malbork, woj. pomorskie

Neuteichsdorf bei Neuteich

rzymska

? M X w.

Literatura: Langenheim 1933, s. 281; La Baume 1938, s. 46; Kiersnowscy 1959, s. 97, nr 158.

34. STRZELCE OPOLSKIE, m. pow., woj. opolskie

Wespazjan

1. D 69-79 wczesne średniowiecze²⁰

Literatura: Kaczanowski, Margos 2002, s. 311, nr 747; Łonak 2005, s. 193, nr 283D.

35. THUROW, Kr. Greifswald, Meklemburgia-Pomorze Przednie, Niemcy

Wespazjan

1. D 69-79 *tpq* 1057

rzymska

2. D

¹⁸ Av: [CAESAR]AVGF DOMITIANVS, legenda bierze początek z prawej strony monety, głowa w wieńcu laurowym w prawo. Rv: COS[V], jeździec na koniu w prawo, ręce wzniesione.

¹⁹ Av: HADRIANVS AVGCOSIIIIPP, popiersie w wieńcu laurowym w prawo. Rv: RESTITVTORIHISPANIAE, Hadrian w todzie stoi na lewo, prawą rękę wyciąga w kierunku klęczącej Hiszpanii, zwróconej do Hiszpanii, zwróconej do cesarza frontem i trzymającej gałązkę na ramieniu.

²⁰ Skarb uległ rozproszению. Brak dokładnych informacji na temat jego datowania.

Literatura: Pyl 1897, s. 60–87; Kiersnowscy 1959, s. 105–107, nr 179.

36. TRZEBIATÓW, m., pow. Gryfice, woj. zachodniopomorskie

Treptow, Kr. Greifenhagen

Antoninus Pius (Marek Aureliusz)

12¹. D 158-159 Rzym RIC 479d lub 480e

Literatura: Kiersnowscy 1959, s. 109, nr 183; Eggers 1964, s. 12; Ciołek 2001, s. 233, nr 306.

37. VOSSBERG, Kr. Wolgast, Meklemburgia-Pomorze Przednie, Niemcy

Antoninus Pius

1. D 138-161 *tpq* 1084

Literatura: (bez autora) Balt. St. 1884, s. 336–342; Kiersnowscy 1959, s. 113–116, nr 193.

38. WIŃSKO, gm. loco, pow. Wołów, woj. dolnośląskie

Winzig, Kr. Wohlau

Kommodus

1. D²² 176-180-192 Rzym RIC 254a lub 254c *tpq* 1027

Literatura: Bahrfeldt 1902, s. 45; Haisig, Kiersnowski, Reyman 1966, s. 61, nr 53; Łonak 2005, s. 220, nr 332C.

39. WIZNA, gm. loco, pow. Łomża, woj. podlaskie

Wisna, Kr. Lomsha

rzymska

?²³ M II w.

Literatura: Bolin 1926b (s. 126), nr 19; Gumowski 1956, s. 107, nr 5; Niewęglowski 1966, s. 159, nr 356, Kubiak 1979, s. 75, nr 129.

---

²¹ Moneta została znaleziona na terenie osady wczesnośredniowiecznej, prawdopodobnie o charakterze kultowym, na wtórnym złożu. Brak dokładnych informacji na temat datowania tego stanowiska.

²² Av: głowa cesarza w prawo; Rv: Herkules.

²³ Moneta znaleziona została na terenie grodziska wczesnośredniowiecznego w najniższych warstwach kulturowych. Brak dokładnych danych na temat datowania grodziska.

Tabela 1. Ilość znalezisk na poszczególnych rodzajach stanowisk z terenów Polski

Rodzaj znaleziska	Pomorze	Wielkopolska	Śląsk	Małopolska	Warmia i Mazury	Mazowsze i Kujawy
Skarby	22	17	8	7		
Grody z podgrodziami						3
Osady	1				3	1
Cmentarzyska		4				1

Tabela 2. Monety poszczególnych emitentów z terenów Polski

Emitent	Pomorze	Śląsk	Wielkopolska	Mazowsze (i Kujawy?)	Polska Środk.	Małopolska	Warmia i Mazury	Razem
„Juliusz Cezar”				1				1
Tyberiusz						1		1
Neron	1							1
Wespazjan	3	1		1				5
Domicjan	1		3		1	1		6
Trajan		2				2		4
Hadrian	2		1 ²⁴	1		1	1	6
Antoninus Pius	6	2	1 ²⁵ +2	2	1			14
Antoninus Pius dla Faustyny Starszej	1	1						2
Marek Aureliusz	3		2	1			1	7
Marek Aureliusz dla Faustyny Młodszej	2							2
Marek Aureliusz dla Lucjusza Werusa			1			1		2
Marek Aureliusz dla Lucylli			1					1
Marek Aureliusz dla Kryspiny			1					1
Kommodus		1	1					2
Septymiusz Sewer			2					2
Maksymin Trak	1							1
Nieokreślone	3+X	1	6		X	1+X		11+X
Razem	23+X	8	21	6	2+X	7+X	2	69+X

²⁴ Subaerat.²⁵ Subaerat.

Tabela 3. Monety rzymskie ze stanowisk osadniczych i cmentarzysk

Lp.	miejsowość	powiat	miejsce znalezienia	moneta	uwagi
1.	Dzieskanowice	Gniezno	cmentarzysko szkieletowe, jama grobowa	subaerat Hadriana	wraz z monetą w jamie grobowej znajdował się nóż żelazny
2.	Dzieskanowice	Gniezno	cmentarzysko szkieletowe, jama grobowa	subaerat Antonina Piusa	
3.	Dzieskanowice	Gniezno	cmentarzysko szkieletowe, jama grobowa	moneta w trakcie analizy	wraz z monetą w jamie grobowej znajdował się nóż żelazny
4.	Dzieskanowice	Gniezno	cmentarzysko szkieletowe, jama grobowa	moneta w trakcie analizy	
5.	Janów Pomorski	Elbląg	osada wczesno-średniowieczna	denar Marka Aureliusza dla Kommodusa	wraz z monetą znaleziono denar z Hedeby z IX w.
6.	Janów Pomorski	Elbląg	osada wczesno-średniowieczna	denar Hadriana dla Sabiny	znalezisko z powierzchni
7.	Kamionka Nadbużna	Ostrów Maz.	osada wczesno-średniowieczna	denar Hadriana	
8.	Kruszwica	Inowrocław	grodzisko, warstwa kulturowa dat. na XI wiek	denar rzymski z II wieku lub naśladownictwo	w monecie otwór o średnicy 1 mm
9.	Niewiadoma	Sokołów	na terenie grodziska	denar Juliusza Cezara (?), denar Wespazjana	
10.	Trzebiatów	Gryfice	osada wczesno-średniowieczna	denar Antonina Piusa dla Marka Aureliusza	
11.	Warszawa	<i>loco</i>	cmentarzysko szkieletowe, jama grobowa	denar Antonina Piusa dla Faustyny Mł.	znalezisko niepewne, moneta znajdowała się 3 cm nad jamą grobową
12.	Wizna	Łomża	grodzisko	monety rzymskie z II wieku	moneta znaleziona w najniższych warstwach

Tabela 4. Denary rzymskie w skarbach wczesnośredniowiecznych z terenów Europy Środkowo-Wschodniej

Kraina geograficzna	lp.	miejsowość	data ukrycia	rzymskie	arabskie	bizantyńskie	duńskie	angielskie	irlandzkie	szwedzkie	norweskie	włoskie	niemieckie	czeskie	węgierskie	denary krzyżowe	polskie
Połabie	1.	Ragow	?	1	3	1	1					1	170	1		16	
	2.	Malkendorf	po 1016	1			X	2					X				
Szlezwik-Holsztyn	1.	Stockelsdorf	po 1029	1			X	2					X				
Dania (Bornholm)	1.	Store Frigård	po 1106	1	24		60	129	3		2	1	947	9	2		
	2.	Konges Udmark	ok. 967	1	74	2+1 frag.	4					1	25				1
Gotlandia	1.	Tomasarve	k. XI w.	2	kilka fragm.		32	217	1	1			427		1		
	2.	Rangsarve	ok. 960	1	50+1												
	3.	Oxarve	przed 1100	79	72+6	98+6	4	309+8	2	1			45				
	4.	Stora Enbjenne	wcz. śred.	1				X									
	5.	Smiss ²⁶	wcz. śred.	1													
	6.	Angelbos ²⁷	wcz. śred.	1													
	7.	Halsarve ²⁸	wcz. śred.	1													

²⁶ Östergren nie sprecyzowała, jakie monety wchodziły w skład tego skarbu. Píše tylko o wystąpieniu w skarbie monet wczesnośredniowiecznych [Östergren, 1981, s. 54, nr 73].

²⁷ Östergren nie sprecyzowała, jakie monety wchodziły w skład tego skarbu. Píše tylko o wystąpieniu w skarbie monet wczesnośredniowiecznych [Östergren, 1981, s. 54, nr 74].

²⁸ Östergren nie sprecyzowała, jakie monety wchodziły w skład tego skarbu. Píše, że w skarbie znajdowało się 850 monet wczesnośredniowiecznych i srebro siekane [Östergren, 1981, s. 55, nr 84].

Tabela 4. cd.

Kraina geograficzna	lp.	miejsowość	data ukrycia	rzymskie	arabskie	bizantyńskie	duńskie	angielskie	irlandzkie	szwedzkie	norweskie	włoskie	niemieckie	czeskie	węgierskie	denary krzyżowe	polskie
Gotlandia	8.	Uggårda ²⁹	wcz. śred.	2													
Karelia	1.	Kurkički	ok. 1050	1	1		2	18	1				43		1		
Rosja	1.	Špankovo	X–XI w.	1	13	2	8	24			2		1800				
	2.	Zagorod’ie	VIII–IX w.	1	X												
	3.	Krasnaâ Polâna	VIII–IX w.	2	X												
Łotwa	1.	Ēversmujža		2	710			43+51					112+30	3		3	
	2.	Nawessala I		3	160												
	3.	Nawessala II		5													

²⁹ Östergren nie sprecyzowała, jakie monety wchodziły w skład tego skarbu. Podaje jedynie informację, że skarb ten datowany jest po 1000 r. [Östergren, 1981, s. 55, nr 88].

LITERATURA

Skróty

- Amtl. Ber. — Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archäologischen und ethnologischen Sammlungen der Westpreussischen Provinzial-Museums, Gdańsk.
- Balt. St. — Baltische Studien, Stettin.
- Berl. Münzblätter — Berliner Münzblätter, Berlin.
- PA — Przegląd Archeologiczny, Warszawa.
- RAGU — Riksanantikvarieämbetet Gotlandsundersökningar, Stockholm.
- RGA — Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Berlin-New York.
- SFMA — Studien zu Fundmünzen der Antike, Berlin.
- SV — Schlesische Vorzeit in Bild und Schrift, Breslau.
- WA — Wiadomości Archeologiczne, Warszawa.
- WN — Wiadomości Numizmatyczne, Warszawa.
- WNA — Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne, Kraków.
- ZfE — Zeitschrift für Ethnologie, Verhandlungen der Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Berlin.
- ZfN — Zeitschrift für Numismatik, Berlin.
- ZHGfPP — Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, Posen.
- ZOW — Z otchłani wieków, Warszawa.

Bahrfieldt E.

1902 *Der Silberfund von Winzig, Kr. Wohlau, SV*, t. 2, s. 45–49.

1924 *Der Priebrower Hacksilberfund*, Berl. Münzblätter, Bd. 8, 1924–1926, s. 273–280, 298–299; 1926, S. 366–369, 399–400 (Priebrow).

Bartczak A., Jagodziński M., Suchodolski S.

2004 *Monety z VIII i IX w odkryte w Janowie Pomorskim, gm. Elbląg — dawnym Truso*, WN XLVIII, z. 1, s. 21–48.

Beltz R.

1927 *Der Schatzfund von Quilitz*, Balt. St., t. 29, 1927, s. 151–206.

Berga T.

1988 *Monety v archeologičeskich pamâtnikah Latvii IX–XI vv.*, Riga.

Berger F.

1993 *Roman coins beyond the northern frontiers: some recent considerations*, [w:] *Coin Finds and Coin Use in the Roman World, The Thirteenth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, 25–27.3.1993, SFMA, t. 10, Berlin, s. 55–62.

Bogucki M.

2004a *Dlaczego we wczesnym średniowieczu powstawały skarby złomu srebrnego?*, WN XLVIII, z. 1, s. 49–76.

2004b *Wczesnośredniowieczny skarb monet z miejscowości Oterki koło Reszla*, WN XLVIII, z. 2, s. 193–204.

2005 *Znaleziska monet zarejestrowane w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN*, cz. 2, WN XLIX, z. 2, s. 231–235.

Bolin S.

1926a *Die Funde römischer und bizantynischer Münzen in Ostpreussen*, Prussia, Königsberg, t. 26, s. 203–240.

1926b *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, Lund.

Bursche A.

1996a *Monety rzymskie z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Wyszemborku, gm. Mrągowo*, [w:] W. Nowakowski [red.], *Concordia, Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 37–39.

1996b *Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe: Numismatic Evidence*, SFMA, t. 11.

1998 *Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestiżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności*, Światowit. Supplement Series A: Antiquity 2, Warszawa.

2000 *Der Schatz von Połaniec, Klempolen. Münzen der römischen Republik und des Augustus nördlich der Karpaten*, [w:] R. Wiegels [red.], *Die Fundmünzen von Kalkriese und die frühkaiserzeitliche Münzprägung, Akten des Wissenschaftlichen Symposiums im Kalkriese, 15–16. April 1999, Möhnesee*, s. 191–204.

2002 *Roman coins in Scandinavia. Some remarks from the continental perspective*, [w:] J. Pind (i in.) [red.] „Drik — og du vil leve skønt”. *Festskrift til Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen d. 18 august 2002*, Copenhagen, s. 69–79.

2005 *Rola źródeł numizmatycznych w studiach nad sytuacją osadniczą i kulturową na ziemiach polskich u schyłku starożytności*, [w:] P. Kaczanowski, M. Parczewski [red.], *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, s. 203–214.

Chłodnicki M.

1996 *Skarby Muzeum Archeologicznego w Poznaniu: historia ich pozyskania, zaginięcia i odzyskania*, Poznań.

Ciołek R.

2001 *Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu*, Warszawa.

2006 *Monety rzymskie z terenów Śląska w dawnym piśmiennictwie do schyłku XVIII w.*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek [red.], *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski*, Supplement, t. III, Warszawa, s. 219–242.

Dannenberg H.

1876 *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, t. I, Berlin.

1877 *Zwei pommersche Münzfunde aus dem 11. Jahrhundert*, Balt. St., t. 27, s. 232–238.

1884 *Zwei Münzfunde des zehnten und elften Jahrhunderts: A. Der Fund von Schoeningen; B. Der Fund von Vössberg*, ZfN, s. 253–330.

1894 *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, t. II, Berlin.

1905 *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, t. III, Berlin.

Dzieduszycki W.

1995 *Kruszce w systemach wartości i wymiany w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Warszawa.

Duczko W.

2005 *Zebrać, zdeprecjonować, schować i zapomnieć. O skarbach srebrnych Skandynawii okresu wikingów*, WN XLIX, z. 2, s. 205–218.

Eggers H. J.

1964 *Vor- und Frühgeschichte des Kreises Greifenberg. Unser Pommern, Stettin*, z. 2, s. 1–2.

Fiala E.

1895 *České denáry*, Praha.

Fredrich C.

1909 *Funde antiker Münzen in der Provinz Posen*, ZHGfPP, t. 24.

Fremersdorf F.

1955 *Das fränkische Reihengräberfeld in Köln-Müngensdorf*, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, t. 6, seria B, Berlin.

- Friedensburg F.
1902 *Der Silberfund von Rudelsdorf*, SV, t. 2, s. 50–54.
- Friedlaender J.
1869 *Der kawallener Silberfund der Münzen und Schmuckstücke um das Jahr 1000 nach Christi Geburt vergraben*, SV, t. 1, s. 171–176.
- 1872 *Funde römischer Münzen in nordöstlichen Deutschland*, ZfE, t. 4, s. 162–168.
- Galster G.
1977–78 *Vikingetids møntfund fra Bornholm*, Nordisk Numismatisk Årsskrift, s. 5–246.
- Gaul J.
1983 *Denary rzymskie z I i II w. w znaleziskach z okresu wędrówek ludów w zachodniej strefie Morza Bałtyckiego*, WN XXVII, z. 3–4, s. 238–249.
- Grabowski A.
1854 *Skarbniczka naszej archeologii: obejmująca pomniki wojennego budownictwa Polaków, wiadomości do dziejów sztuk pięknych w Polsce oraz wspomnienia z naszej przeszłości*, Lipsk (reprint: Warszawa, 1985).
- Godłowski K.
1972 *Fromborski skarb z okresu wędrówek ludów*, Komentarze Fromborskie 4, Olsztyn, s. 57–69.
- 1989 *Ziemie polskie w okresie wędrówek ludów. Problem pierwotnych siedzib Słowian*, [w:] *Barbaricum*, t. 1, Warszawa, s. 12–63.
- Gruszczyńska A.
1977 *Skarb jakich mało*, ZOW, t. 43, s. 183–198.
- Gumowski M.
1905 *Wykopaliska polskich monet z X i XI w.*, Kraków.
- 1953 *Polskie skarby monet z X i XI w.*, Warszawa.
- 1956 *Moneta rzymska w Polsce*, PA, t. 10, s. 87–149.
- Gupieniec A., Kiersnowscy T. i R.
1965 *Wczesnohistoryczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia*, Wrocław.
- Haisig M., Kiersnowski R., Reyman J.
1966 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur*, Wrocław.
- Hatz G.
1974 *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*, Lund.
- Hensel W.
1959 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. III, Warszawa.
- Hensel W., Hilczer-Kurnatowska Z.
1972 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. IV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1980 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. V, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Jagodziński M., Kasprzycka M.
1990 *Zarys problematyki badawczej wczesnośredniowiecznej osady rzemieślniczo-handlowej w Janowie Pomorskim (gmina Elbląg)*, Pomorania Antiqua, t. XIV, s. 9–49.
- Jammer V.
1952 *Die Anfänge der Münzprägung im Herzogtum Sachsen (10. und 11. Jahrhundert)*, Numismatische Studien, z. 3–4, Hamburg.
- Kaczanowski P., Margos U.
2002 *Tabula Imperi Romani: M-34 Kraków*, Kraków.

- Kiersnowscy T. i R.
1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*, Warszawa–Wrocław.
- Kiersnowski R.
1958 *Monety rzymskie w polskich znaleziskach wczesnośredniowiecznych*, WN I, z. 1–2, s. 5–14.
1960 *Pieniądz kruszcowy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Warszawa.
1964 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Potabia*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
1964b *Zagadnienie obiegu pieniądza wczesnośredniowiecznego na obszarze Polski północno-wschodniej*, Acta Balto-Slavica, t. 1, s. 87–98.
- Kolendo J.
2001 *Znaleziska z Podlasia i sąsiednich terenów w świetle relacji Alfonsa Budzińskiego*, [w:] *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski*, t. II, red. A. Bursche, J. Kolendo, B. Paszkiewicz, Warszawa, s. 149–152.
- Kolnikova E.
1973 *K sekundárnemu používaniu rímskych mincí na Slovensku*, Numismatické listy, t. XXVIII, z. 5–6, s. 129–137.
- Konik E.
1959 *Śląsk starożytny a Imperium Romanum*, Warszawa–Wrocław.
1965 *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kropotkin V. V.
1961 *Klady rímskíh monet na territorii SSSR*, Moskwa.
- Kühtreiber T., Prokisch B.
2004 *Der Schatzfund von Fuchsenhof*, Linz.
- Kubiak S.
1979 *Znaleziska monet rzymskich na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa.
- Kunisz A.
1985 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Warszawa.
- La Baume W.
1938 *Der Silberfund des frühen Mittelalters aus dem Gebiet an der unteren Weichsel*, Altpreussische Forschungen, t. 15, s. 42–62.
- Langenheim K.
1933 *Spuren der Wikingerzeit um Truso*, Elbinger Jarbuch, s. 262–283.
- Leciejewicz L.
1979 *Normanowie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Łonak W.
2005 *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku*, Częstochowa.
- Maciej z Miechowa
1517 *Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej*, tłum. T. Bieńkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.
- Menadier J.
1887 *Funde deutscher Münze aus dem Mittelalter*, ZfN, t. 15, s. 97–201.
1895 *Deutsche Münzen. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des deutschen Münzwesens*, Berlin.
- Męciewska A., Mikołajczyk A.
1983 *Skarby monet z lat 1500–1649 na obszarze PRL*, Warszawa.
1991 *Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski*, Warszawa.
- Męciewska M., Paszkiewicz B.
1992 *Znaleziska numizmatyczne odzyskane z Niemiec 19 sierpnia 1992 r.*, WN XXXVI, z. 1–2, s. 69–75.

- Nielsen S.
1987–88 *Roman denarii in Denmark — an archaeological approach*, Nordisk Numismatisk Årsskrift, s. 147–168.
- Niemirycz W.
1972 *Lipisko, pow. Lubaczów*, WN XVI, z. 3, s. 181.
- Niewęglowski A.
1966 *Z badań nad osadnictwem w okresie późnolateńskim i rzymskim na Mazowszu*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Nohejlová-Prátová E. [red.]
1956 *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě, a ve Slezsku*, t. II, Praha.
- Nordman C.
1942 *Schatzfunde und Handelsverbindungen in Finnlands Wikingerzeit*, Acta Archaeologica, København, t. 13, s. 272–293.
- Nosek S.
1951 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnohistoryczną międzyrzeczca Wisły i Bugu*, Annales UMCS, t. 6.
- Östergren M.
1981 *Gotländska fynd av solidi och denarer. En undersökning av fyndplatserna*, RAGU, t. 1.
- Opozda T.
1965 *Znaleziska monet antycznych z woj. krakowskiego i rzeszowskiego*, WN IX, z. 3–4, s. 227–230.
- Paulsen P.
1936 *Der Schatzfund von Hidensee*, Leipzig.
- Piniński J.
1998 *Gdzie bito tzw. naśladownictwa lupawskie monet wczesnośredniowiecznych*, [w:] M. Gaćzarzewicz [red.], *Falszerstwa i naśladownictwa monet*, Poznań, s. 49–59.
- Pirling R.
1966 *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, Teil 2: Katalog, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, t. 8, Serie B, Berlin.
1974 *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, Teil 1: Text, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, t. 8, Serie B, Berlin.
- Pyl T.
1897 *Greifswalder Sammlungen vaterländischer Alterthümer*, Greifswald.
- Rauhut L.
1959 *Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznej osady rzemieślniczej we wsi Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Mazowiecka w 1957 r.*, WA, t. 26, s. 23–32.
- Sadowski J. N.
1887 *Wykaz zabytków przedhistorycznych na ziemiach polskich*, z. 1, Kraków.
- Segér H.
1897 *Schlesische Fundchronik*, SV, t. VII, s. 216–217.
- Słaski J., Tabaczyński S.
1959 *Wczesnohistoryczne skarby srebrne z Wielkopolski*, Warszawa–Wrocław.
- Stenberger M.
1947 *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, t. II, Tafeln, Lund-Stockholm.
1958 *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, t. I, Text, Lund-Stockholm.
- Steuer H.
2002 *Obolus*, [w:] RGA, 21, s. 498–515.

- Stronczyński K.
1883 *Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów. Monety czterech pierwszych wieków rozbiorem wykopalisk objaśnione*, cz. I, Piotrków, reedycja Warszawa 2005.
- Suchodolski S.
1971 *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
1974 *Kruszwica, pow. Inowrocław. Monety z badań wykopaliskowych z lat 1948–1973*, WN, t. XVIII, z. 1–2, s. 112–119.
2005 *Malbork-zamek, woj. pomorskie*, WN XLIX, z. 1, s. 101–104.
- Talvio T.
1992 *Some reflections on the Roman denarii in the northern finds*, [w:] *Florilegium Numismaticum, Studia in Honorem U. Westmark Edita*, Stockholm, s. 323–326.
- Urbańczyk P.
2002 *Wczesnośredniowieczne skarby złomu srebrnego*, [w:] B. Paszkiewicz [red.], *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 209–224.
2004 *Kto deponował skarby zdeprecjonowanego srebra i dlaczego? (polemika z krytyką Mateusza Boguckiego i Stanisława Suchodolskiego)*, WN XLIX, s. 167–180.
- Veeck W.
1931 *Die Alamannen in Württemberg*, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, t. 1, Berlin.
- Wiechmann R.
1996 *Edelmetalldeposits der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein vom Ringbrecher zur Münzwirtschaft*, OFFA-Bücher, NF, t. 77, Neumünster.
- Westermarck U.
1983 *Solidi found in Denmark after 1967*, Numismatiska Meddelanden, t. XXXIII, s. 29–40.
- Zedelius V.
1973 *Spätkaiserzeitlich-völkerwanderungszeitliche Keramik und römische Münzen von Laatzen, Ldkr: Hannover*, Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens 8, Hildesheim.
- Żak J.
1963 *Importy skandynawskie na ziemiach zachodniostowiańskich od IX do XI wieku*, Poznań.

Kontakt z autorką:
Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
anna@zapolska.eu

ROMAN DENARII FOUND IN EARLY MEDIAEVAL CONTEXTS IN POLISH LANDS

(Summary)

The occurrence of Roman denarii in early mediaeval contexts was observed as early as the beginning of the twentieth century, to be analysed at greater length by R. Kiersnowski towards the end of the 1950s. Roman coins were noticed then to have occurred in hoards alongside early medieval silver. Newer studies prove that Roman denarii would have been hidden also in graves. They are also found on settlement sites. Most denarii have been recorded in Pomerania and Great Poland, the fewest numbers having been found in Eastern Prussia. The finds contain denarii struck in the first and second centuries; particularly numerous are those from the time of Antoninus Pius and Marcus Aurelius.

Roman denarii appear also in contexts dated to the Migration Period; they are most often found in solidi hoards, less frequently in graves or in settlements. Such deposits are known *inter alia* from Gotland and Poland. The occurrence of those coins upon settlement sites implies that they might have been used from the Roman Period up to the Migration Period. In the case of Gotland this interval is larger — the use of Roman denarii lasts till the early Middle Ages. Roman coins from the first and second centuries also occur in Frankonian and Alemannic burial grounds, dated to the Migration Period. However, these are chiefly bronze coins which flowed in from the Danubian provinces.

Hoard of early medieval silver containing Roman denarii occur in Polish lands, Gotland, Bornholm, Schleswig-Holstein, Karelia, Russia and in Bohemia. Most of early medieval deposits containing Roman coins come from Polish lands, which may result from their position where early medieval trading trails crossed. This is also plain to see in the hoards' composition — in the hoards from Polish lands there are coins of all European states which at that time issued their own coins. From among the remaining areas only single hoards are known which contain Roman denarii. Having compared the composition of those hoards one might distinguish two areas of coin circulation in the early Middle Ages — the Baltic zone and the Balts settlement zone, which covered Prussia, Lithuania and Latvia. The Baltic zone may include all of Scandinavia (alongside Baltic islands), northern Russia, southern parts of Finland and Karelia, Polish lands and northern part of Germany (Polabia, Schleswig-Holstein and Vorpommern). Intensive activity of Viking merchants, who transported their goods along the Baltic sea trails, is plain to see over those areas. This is also connected with the inflow of early medieval silver — Roman coins might have been carried in it as well. The find of the Roman denarius together with the one struck in Hedeby from the trading settlement of Truso (Janów Pomorski) might confirm the foregoing. Also the fact that most hoards containing Roman denarii have been recorded in Pomerania may indicate that in the early Middle Ages Pomerania acted as a redistributor of early medieval silver. On the other hand, however, the fact that Roman denarii used in the early Middle Ages might have come from casual finds, must also be taken into account. This is confirmed by their large numbers having flowed into Polish lands in the Roman Period; moreover, early mediaeval settlements or strongholds would frequently have been located in the same places as those of the Roman Period.

Summing up: both the foregoing hypotheses on the origin of Roman denarii are probable, yet having taken into account the fact that in the Roman Period the largest number of denarii inflowed into Polish lands (from the entire *Barbaricum*), one must assume that only some of the finds might have come to Polish lands together with the then circulating early medieval silver. The foregoing having been taken into consideration, the most probable direction would be the northern one — from Gotland to Pomerania. If so, this is where silver might have been distributed from to the area of the remaining Polish lands.